HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 4, p. 37-57, June 2018

DOI Number: 10.9737/hist.2018.608

Anadolu Selçuklu Dönemi Avanos-Kayseri Kervan Yolunda Bir Durak Noktası: Suvermez Kervansarayı, Mescidi ve Sarnıçları *A Stop Point on Avanos-Kayseri Caravan Road in Anatolian Seljuk Period: Suvermez Caravanserai, Masjid and Cisterns*

Dr. Şükrü DURSUN
(ORCID: 0000-0001-8465-7533)
Selçuk Üniversitesi - Konya

Volume 10
Issue 4
June
2018

Öz: Anadolu Selçukluları döneminde Konya ve Kayseri, devrin en önemli kervan yolu ile birbirine bağlanmıştır. Selçuklular güzergâhın büyük çoğunluğunda geçmiş medeniyetlerin izlediği yolu kullanmaya devam ederek, inşa ettikleri kervansaraylarla yolu güvenli ve sistematik bir düzene kavuşturmuştur. Günümüzde Konya'dan Avanos Sarı Han'a kadar yol güzergâhı ve kervansarayların konumları büyük ölçüde izlenebilirken, Sarı Han'dan sonra Kayseri'ye uzanan bölüm, modern yol güzergâhının değişmesi nedeniyle meçhul kalmıştır. Yaptığımız incelemelerde, Avanos Sarı Han'a 27 km, Kayseri kent merkezine de 28 km uzaklıkta, İncesu İlçesi'ne bağlı Süksün Kasabası'nın yaklaşık 4 km kuzeybatısında, Suvermez (Kuba) Dağının kuzeyinde bir kervansaray, bir mescit ve iki sarnıcın yer aldığı dört farklı yol üstü kuruluşu tespit edilmiş, aynı zamanda Avanos Sarı Han ile Kayseri arasındaki kervan yolunun güzergâhı tam olarak ortaya konulmuştur. Yol üstü kuruluşlarının her biri birbirinden bağımsız olarak inşa edilmiştir. Bunlar içerisinde kervansaray bütünüyle yıkılmış olup, mevcut haliyle toprak ve moloz taşlarla doldurulmuş küçük bir tümsek görünümündedir. Yapılar arasında en sağlam olan mescit ise düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, eyvan tipindedir. Sarnıçların her ikisi doğal kayanın oyulmasıyla meydana getirilen zemin altı sarnıçları arasında yer almaktadır. Bunlardan mescidin batısında yer alan sarnıç büyük ölçüde mevcudiyetini korurken, yolun kuzeyinde yer alan diğeri yıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Süksün, Suvermez, Kervansaray, Mescit, Sarnıç.

Abstract: Konya and Kayseri interconnected each other by most important caravan roads in Anatolian Seljuk period. Seljuks continued to use the road that was followed by previous civilizations for the greater part of the route; the road reached a safe and systematic order by the caravanserais that were built by them. While the itinerary and locations of the caravanserais to Avanos Sarı Han can be followed on a large scale nowadays, the part extending to Kayseri from Sarı Han has remained unknown because of changing the modern itinerary. At the end of our investigations, four different on-the road foundations as a caravanserai, a masjid and two cisterns in the north of the Suvermez (Kuba) Mountain, approximately 4 km northwest of Süksun Town connected to İncesu District, 27 km away from Avanos Sarı Han, 28 km away from Kayseri City center. At the same time, the route of the caravan road between Avanos Sarı Han and Kayseri is fully demonstrated. Each of on-the road foundations were built as independent of each other. Caravanserai fully fell to pieces among them, it purports as a small bulge filled with soil and rubble stones. The masjid that is the most robust one among the constructions was built by straight face stones. It is iwan-type and rectangular planned in the north-south direction. Both the cisterns are one of the underground cisterns that were formed by carving of the natural rock. While the cistern in the west of the masjid has largely maintained its presence, other cistern in the north of the road has collapsed.

Keywords: Anatolian Seljuk, Süksun, Suvermez, Caravanserai, Masjid, Cistern.

Giriş

Anadolu Selçukluları döneminde Darü'l Mülk¹ (Başkent) Konya ile Darü'l Feth² (Fetih Kapısı) Kayseri'yi birbirine bağlayan yol, çoğunluğu anıtsal özelliklerdeki kervansaraylarıyla devrin en önemli ticaret hattını teşkil etmektedir.³ Konya'dan itibaren Avanos Sarı Han'a kadar yol güzergâhı ve kervansarayların konumları büyük ölçüde bilinirken, Sarı Han'dan sonra Kayseri'ye uzanan bölüm ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yaptığımız incelemelerde, Kayseri'nin İncesu İlçesi'ne bağlı Süksün Kasabası yakınlarında bir kervansaray, bir mescit ve iki farklı sarnıcın yer aldığı dört adet yol üstü kuruluşu tespit edilmiş, buna bağlı olarak Sarı Han ile Kayseri arasındaki kervan yolu güzergâhı tam olarak ortaya konulmuştur.

Kervan yolu, Avanos Sarı Han'dan sonra günümüz Avanos-Kayseri karayolu ile aynı hatta ilerledikten sonra, 13. kilometrede Karahöyük Köyü'ne yönelmekte, devamında Süksün yakınlarında yol üstü kuruluşlarının bulunduğu durak noktasına ulaşmaktadır. Buradan da Süksün Kasabasından geçerek, günümüz Kayseri-Ankara karayolu hattında doğuya doğru ilerlemekte, Karasu Deresi üzerinde bir kavşak noktası olan Boğaz Köprüsü'nden Kayseri yönelerek, kente varmaktadır (Harita 1). Antik dönemde Saccasena olarak anılan Süksün'den geçen bu yol Roma ve Bizans dönemlerinden itibaren⁴, yakın zamana kadar güzergâhta değişikliğe gidilmeden kullanılmaya devam edilmiştir. Karayollarının yapılmaya başlamasıyla, Karahöyük Köyü sapağından itibaren güzergâh değiştirilmiş, böylelikle kervan yolunun bu bölümü önemini kaybetmiştir. Kervan yolunun kullanım dışı kalması sebebiyle, yolun büyük çoğunluğu köylüler tarafından tarlalara dâhil edilmiş ve traktörlerle sürülerek kaybolmuştur. Yalnız, Karahöyük Köyü yakınlarında yolun bir bölümü çok net biçimde izlenebilmektedir. Bu bölümün mevcudiyetini koruması arazinin kısmi volkanik tüf olmasından kaynaklanmaktadır. Tüf üzerinde at arabası veya kağı takeri izleri ile yüzeyde çok sayıda nal ve mih parçalarına rastlanmıştır (Fotoğraf 1). Bunun yanı sıra Suvermez (Kuba) Dağı eteklerinde yer alması sebebiyle, Suvermez Kervansarayı, Mescidi ve Sarnıçları olarak adlandırılan yol üstü kuruluşlarının bulunduğu bölgede de yolun bir bölümünü izlemek mümkündür.

Kervansaray, mescit ve sarnıçların inşa edildiği menzil noktası, Süksün'ün yaklaşık 4 km kuzeybatısında, Suvermez (Kuba) Dağının kuzeyinde, halk tarafından "Mezgit (Mescit) Mevkii" olarak adlandırılan bölgede, Avanos Sarı Han'a 27 km, Kayseri kent merkezine de 28 km uzaklıktadır⁵ (Harita 1). Yapılar, inşa edildikleri bölgede arazi şartlarına göre birbirinden bağımsız olarak kurulmuştur (Fotoğraf 2-3). Bunlar içerisinde kervansaray ile sarnıçlardan birisi yıkılmış olup, mescit ve diğer sarnıç büyük oranda mevcudiyetini korumaktadır.⁶

¹ İbn Bibi (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi), *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, (Çev. M. Öztürk) C.1, Ankara 1996, s. 228.

² Age, s.191.

³ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara 2007, s.35.

⁴ Süksün'ün antik dönemdeki ismi ve yol güzergâhı için bkz. Richard Kiepert, *Karte von Kleinasien*, Berlin 1908, Harita C IV, Kaisarije Bölümü; Friedrich Hild, *Tabula Imperii Byzantini, Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977, s.67; Friedrich Hild, - Marcell Restle, *Tabula Imperii Byzantini, Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia Und Lykandos)*, Wien 1981, s.267.

⁵ GPS Koordinatları: **Kervansaray**: K 38.762866° - D 35.197602°; **Mescit**: K 38.763229° - D 35.198454°; **1 Nolu Sarnıç**: K 38.763214° - D 35.198334°; **2 Nolu Sarnıç**: 38.763492° - D 35.198288°.

⁶ Yapılardaki incelemeler 23.07.2010 ve 23.07.2017 tarihlerinde yapılmıştır.

Kervansaray

Günümüzde tarla olarak kullanılan bir arazinin kuzeyinde, kervan yolunun bitişiğinde yer alan kervansaray, mevcut haliyle toprak ve moloz taşlarla oluşturulmuş küçük bir tümsek görünümündedir (Fotoğraf 4-6). Bazı bölümlerde yer yer harçlı moloz dolgu ile düzgün kesme taş kaplamaları izlenebilmektedir (Fotoğraf 7-9). Kervansarayın yerleşim alanı dışında, tarlada yapılan incelemelerde yapıya ait olduğu anlaşılan çok sayıda düzgün kesme taşlara rastlanmıştır (Fotoğraf 10-11). Bunlar tarlanın traktörle sürülmesi nedeniyle etrafa dağılmış durumdadır. Bütün veriler birlikte değerlendirildiğinde, yapının bütünüyle veya bazı bölümlerinde moloz dolgulu, düzgün kesme taş kaplamalı duvarlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde yapı enkazı üzerinde bulunan moloz taşların çoğunluğu dolguda kullanılmayacak kadar büyük ölçektedir. Bunlar muhtemelen tarlanın sürülmesi sırasında açığa çıkmış ve bu alana atılmıştır.

Kervansarayın sınırları kısmî olarak belirlenecek durumdadır. Mevcut bölümlerde görüldüğü üzere yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan yaklaşık 23x59 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Boyutları ve bazı kalıntılarından kervansarayın açık ve kapalı bölümlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Duvar izlerinden görüldüğü üzere her iki bölüm eşit genişliktedir. Taş, toprak ve otlarla kaplanmış olması dolayısıyla bu birimlerin kesin ayrımını yapmak ve planları hakkında bilgi vermek güçtür. Ancak, batıda yüksekliğin fazla olması, kapalı bölümün burada olduğunu düşündürmektedir. Bu yükseklik farkı, kapalı bölüm örtüsünün göçmesiyle meydana gelmiş olmalıdır.

Mevcut kalıntıda kervansarayın içinde mescit olup olmadığı bilinmemektedir. Dönemin açık ve kapalı bölümlerden oluşan hanlarının neredeyse hemen hepsinde yer alan mescitler, açık bölümde avlunun ortasında ya köşk mescit ya da alt veya üst katta birimlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Boyutları itibarıyla bu kervansarayın ortasında köşk mescit olması mümkün görünmemektedir. Eğer yapıda mescit var ise bahsi geçen diğer birimlerde olması gerekmektedir. Yalnız kervansarayın yakınında müstakil bir mescidin bulunması, kervansarayın içinde mescit olma olasılığını azaltmaktadır (Fotoğraf 4). Mescidin inşa tarihi hakkında bir veri bulunmamaktadır. Ancak, yapılar aynı veya farklı dönemlerde yapılmış olsalar da birbirleriyle ilişkili olduğu kesindir. Bu nedenle handa konaklayanların mescidi rahatlıkla kullanabilmeleri için kapısının mescide bakan bölümde, yani doğu yönde olması gerekmektedir. Aynı zamanda mescidin çevresinde büyük çaplı iki sarnıç olması, hanın su giderlerinin buradan karşılandığını düşündürmektedir. Mescitle birlikte sarnıçların da aynı yönde olması kervansaray kapısının bulunduğu yer hakkındaki düşünceyi daha da güçlendirmektedir.

Kapalı bölümün iç düzeni ve açık bölümde avlu genişliği ile çevresindeki birimlerin sıralanışı hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, boyutlarından hareketle kapalı bölümün doğu-batı doğrultusunda üç sahınlı olması muhtemeldir.

Belirtilen düşünceler mevcut verilerden hareketle yapılmış olup, kervansarayın planı hakkında kesin bilgilere sahip olabilmek için bilimsel bir kazı yapılması gerekmektedir.

Kervansarayın inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Tarihi kaynaklarda da adına rastlanılmamış, mevcut çalışmalarda ise varlığı hakkında sadece bir yayında bilgiye ulaşılmıştır. Aslen Süksünlü olan bir fizik öğretmeni, tarihi ve kültürüyle Süksün'ü ele aldığı çalışmasında, kervansarayı Suvermez Hanı olarak adlandırarak, planı ve mimari özelliklerine değinmeden, konumu hakkında bilgiler vermiş ve hanın taşlarının köylüler tarafından ev

yapımda kullanmak üzere söküldüğünü belirtmiştir.⁷ Süksün’de yaptığımız incelemeler sonucunda, yeni yapılaşmalarda hemen her yapının kervansarayla benzer özelliklerde düzgün kesme taşlarla inşa edildiği görülmüştür. Bunlarda, yakın dönemde yapılmış süslemeler dışında, Selçuklu, Beylikler veya Osmanlı dönemine ait süsleme ve yazı gibi dönem özelliği gösterecek veriye rastlanılmamıştır. Ayrıca kasabanın yaşlıları ile yapılan görüşmelerde kervansaraydan ev yapımı için taş getirilip getirilmediği sorulmuş, konu hakkında bilgileri olmadığı öğrenilmiştir.

Süksün Kasabasında 17-19. yy arasında inşa edildiği düşünülen⁸ kuzey-güney doğrultuda, yan yana iki dikdörtgen mekândan oluşan küçük ölçekli bir hanın varlığı tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde küçük bir köy statüsünde olan Süksün’de böyle bir yapının inşa edilmiş olması, Suvermez Kervansarayının bu süreçte artık kullanılmadığını düşündürmektedir.

Mescit

Eğimli bir kayalık üzerinde yer alan mescit, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, eyvan tipindedir (Çizim 1; Fotoğraf 12-13).

Mescidin oturduğu kaya düzensiz biçimde oyularak altta bir birim meydana getirilmiştir. Günümüzde büyük çoğunluğu toprakla dolu olan bu bölümün ne zaman oyulduğu, genişliği ve niteliği hakkında bilgi vermek mümkün değildir⁹ (Fotoğraf 14).

İtinâlı bir işçilikle inşa edilen mescidin kaidesi yoktur. Muhtemelen civardaki taş ocaklarından getirilmiş¹⁰, kırmızı renkli düzgün kesme taşlarla inşa edilen yapının kuzey cephesi açık, diğer üç cephesi kapalı ve üzeri beşik tonozla örtülüdür (Fotoğraf 13). Dıştan 4.55x5.54 m, içten ise 3.44x3.34 m ölçülerindedir (Çizim 1). Zeminden tonozla olan yükseklik ise arazinin engebeli olmasından dolayı kuzeyden güneye doğru 4.60 ile 3.95 m aralığında değişkenlik göstermektedir.

Yapı, dıştan oldukça sadededir. Duvar yüzeylerinde hiçbir süsleme bulunmamaktadır (Fotoğraf 15-17). Ancak, doğu cephede saçak altında dairesel iz bırakan bir taşın söküldüğü izlenmektedir. Bu da burada süslemeli bir parça veya kitabenin olabileceğini düşündürmektedir.

Batı ve güney cephe, büyük oranda yağmur sularına maruz kalmış ve yosunlaşma nedeniyle bozulmalar meydana gelmiştir. Saçak taşlarının tamamı dökülmüştür. Çevrede yapıya ait herhangi bir taş parçası bulunmadığından, saçığın niteliği hakkında bilgi vermek mümkün değildir. Tonoz üzeri ise toprak kaplı olup, üzerinde otlar çıkmıştır (Fotoğraf 15-17).

Mescidin girişini teşkil eden kuzey cephe, aynı zamanda eyvanın açık olan bölümüdür. Cephede açıklığın her iki yanında yer alan doğu ve batı duvarların uzunlukları biraz farklılık gösterir. Batı duvar, arazi engebesinden dolayı doğu duvara göre bir taş sırası kadar daha uzundur. Eyvana girişin iç köşelerinde, zeminden bir taş sırası üzerinde başlayıp, kemerin üzengi taşının altındaki taşa kadar uzanan, yüzeysel sütunceler bulunmaktadır (Fotoğraf 13).

⁷ Yusuf Serdaroglu, “Dünden Bugüne Süksün Kasabası”, *I. Ulusal İncesu Sempozyumu*, C.2, Kayseri 2011, s.499-501.

⁸ Yıldırım Özbek – Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, C.3, Kayseri 2008, s.1059.

⁹ Genel görüntüde mescidin gövdesinin eyvan tipinde olması ve hemen altında cenazeliği andıran bir alt birimin bulunması yapının türbe olabileceğini de düşündürmektedir. Ancak, kaya oyma cenazelik katı türbelerde rastlanan bir durum değildir. Bu birimin niteliğinin tam olarak ortaya konulabilmesi için iç kısmındaki dolgunun boşaltılması gerekmektedir.

¹⁰ Süksün yakınlarında taş ocakları olduğu gibi, civardaki Tahirini veya Karahöyük Köylerinin yakınlarında da taş ocakları bulunmaktadır.

Mescidin güney duvarının ortasında, yapıdaki süslemeli tek bölüm olan mihrap yer almaktadır. Genel kurgu itibarıyla benzer örneklerine Anadolu Selçuklu yapılarında rastladığımız mihrap, üçgen planlı niş üzerinde yükselen mukarnaslı kavsara ve bu düzenlemeyi ters U şeklinde kuşatan, iki farklı silme kuşaklarından oluşmaktadır. Niş köşeleri, zar başlıklı, kaval silmeler şeklinde çok ince sütuncelerle şekillendirilmiştir. Her iki sütunce tahribat nedeniyle büyük oranda formunu kaybetmiştir. Kavsara üzerine kuşatma kemeri yapılmadan, köşelikler ve nişin yan yüzeyleri boş bırakılmıştır (Çizim 2; Fotoğraf 18).

Niş çevreleyen silmeler Selçuklu yapılarında benzer örneklerine sıkça rastladığımız, oldukça itinalı işçilikle hazırlanmış geometrik süslemelidir. Dıştaki silme oluklu yüzeylere sahip yarım sekizgenlerin geçmeler yapmasıyla meydana gelen geometrik örgü, içteki silme ise etrafı kazıma ince çizgilerle çevrili, motif oyma tekniği ile yapılmış yan yana sıralı yarım altı kollu yıldızlarla şekillendirilmiştir (Çizim 2-3; Fotoğraf 18-19).

Niş üzerinde yükselen mukarnaslı kavsara üç kademelidir. Alttan iki sıra yelpaze dilimleriyle şekillendirilmiş olup, tepe kısmı dilimlidir (Çizim 2; Fotoğraf 20-21).

Kavsaranın hemen üzerinde, konumunun düzensizliği nedeniyle özgün olmadığını düşündüğümüz, kırmızı aşı boya ile yazılmış yazı bulunmaktadır. Boyanın solması nedeniyle yazının içeriği tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak, başlangıçta seçilebilen bölümde görüldüğü üzere muhtemelen “Bismillâhirrahmanirrahim” yazmaktadır (Fotoğraf 20).

Yapının duvarlarında çeşitli damgalar (tamga) ile muhtemelen ziyaretçiler tarafından Arap harfleriyle kazıma olarak yazılmış “Allah-Muhammed”, “Bismillah” ve “Muhammed bin Yusuf” gibi çeşitli ibareler bulunmaktadır (Çizim 4; Fotoğraf 22-23).

Mescidin oturduğu kayalık aynı zamanda yapının zeminini de teşkil etmektedir. Mevcut haliyle zemin ibadete elverişli değildir ve hiçbir bölümde zeminin durumu hakkında fikir verecek bir kalıntıya da rastlanılmamıştır. Ancak, kullanıma elverişli olması için zeminde bir kaplamanın olması gerekmektedir (Fotoğraf 13-14).

1 Numaralı Sarnıç

Mescidin batısında doğal kayanın oyulmasıyla oluşturulan sarnıç (Fotoğraf 12), kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yaklaşık 8.40x5.00 ölçülerindedir (Fotoğraf 24). Örtü sisteminin bir bölümü göçmüş olmasına karşın, sarnıç büyük oranda sağlamdır (Fotoğraf 25).

Sarnıcın iç yüzeyleri düzgün olmamakla birlikte, örtü kısmı çoğunluğunda düz, kuzey taraftaki bir bölümü ise çift sıra kemerle tonoz şeklinde yapılmıştır (Fotoğraf 26).

Sarnıcın güneyinde, dağlardan inen suyun girişini sağlayan avgaz (menba) deliği, kuzeyinde ise kesme taşlarla meydana getirilen yan yana iki sıra yuvarlak kemerli tonozlu açıklık bulunmaktadır. Burası fazla suyun tahliye edildiği, diğer taraftan da temizlik için girilip çıkılan yer olmalıdır (Fotoğraf 26).

Sarnıcın üst orta kısmında su çekmeye yarayan dikdörtgen formu delik bulunmaktadır (Fotoğraf 27). Deliğin yanlarında, bir tanesi doğal kaya üzerine oyulmuş, bir tanesi de serbest taşın yontulmasıyla oluşturulmuş iki farklı yalak yer almaktadır (Fotoğraf 28-29).

2 Numaralı Sarnıç

Yolun kuzey yamacındaki 2 numaralı sarnıç oldukça harap durumdadır. Mevcut izlerden 1 numaralı sarnıca göre daha büyük olduğu izlenen yapı, yine doğal kayanın oyulmasıyla meydana getirilmiş olup, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Örtü kısmı ile

muhtemelen avgaz (menba) deliğinin bulunduğu batı duvarı mevcut değildir. Diğer duvarlar ise tahriptir. Günümüzde adeta genişçe bir çukur görünümünde olan yapı, hayvancılıkla uğraşanların ağıl olarak kullandığı bir mekân haline dönüşmüştür (Fotoğraf 30-31).

Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu Selçuklu dönemi kervan yolları, mevcut verilere göre ilk olarak Sultan II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192)¹¹ inşa edilmeye başlanan kervansaraylarla sistematik bir düzen içerisinde gelişmeye başlamıştır. Tarihi kaynaklarda geçen bilgiler¹² ve günümüze ulaşmış inşa tarihi bilinen en erken tarihli kervansaray olan Öresun (Tepesidelik) Han'ın (1188)¹³ varlığından anlaşıldığı üzere bu gelişim ilk olarak Konya-Aksaray-Kayseri güzergâhında başlamıştır. Mevcut kervansaraylardan anlaşıldığı kadarıyla yoldaki imar faaliyetleri 13. yy ortalarına kadar sürmüştür. Süksün yakınlarında yer alan Suvermez Kervansarayı, Mescidi ve Sarnıçları da bu gelişim çizgisi içerisinde meydana getirilen eserlerdir. Yapıların inşasını ortaya koyacak bir kitabe veya tarihi kaynaklarda geçen bir bilgi bulunmamaktadır. Kayanın oyulmasıyla meydana getirilen sarnıçları tarihlendirmek mümkün görünmemektedir. Mescit ise eyvan tipi planı ve süslemeleriyle, tamamen Anadolu Selçuklu özelliklerini yansıtmaktadır. Her ne kadar bütünüyle yıkılmış olsa da mevcut veriler, kervansarayın da Anadolu Selçuklu döneminde inşa edildiğini göstermektedir. Yapının Selçuklu hanlarında sıkça tekrar edilen açık ve kapalı bölümden oluşan karma tipte inşa edilmiş olması bunun en önemli göstergelerdendir.

Günümüzde bütünüyle yıkık durumda olan kervansaray, kısmî olarak izlenen sınırları ve kalıntılardan anlaşıldığı üzere, eş genişlikte açık ve kapalı bölümlerden oluşan, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Bu durum bahsi geçen verilerden hareketle yapılmış olup, yapının planının kesin olarak ortaya koyulması için bilimsel bir kazı yapılması gerektiğini ve belirtilen plan özelliklerinden farklılık arz edebileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Yapının yer yer izlenen düzgün kesme taş ve harçlı moloz dolgulardan, duvarlarının tamamının veya bir bölümünün moloz taş dolgulu, düzgün kesme taş kaplamalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu haliyle yanı başındaki mescit ile benzer inşa tekniği sergilemektedir. Tarihi kaynaklarda yapının kimliğini ortaya koyacak bir bilgiye ulaşılamadığı gibi, günümüze ulaşmış bir kitabesi de bulunmamaktadır. Ancak, inşa tekniğinin yanı sıra, eş genişlikteki açık ve kapalı bölümleriyle yapı Anadolu Selçuklu üslubunu yansıtmaktadır. Benzer plan özelliklerine sahip Altunapa Hanı (1201-1202), Kuruçeşme Hanı (1207-1208), Dokuzun Hanı (1210), Arıt Hanı (13. yy başı), Belbaşı Hanı (13.yy başı), Erenkaya Yıkık Han (13. yy başı), Hacı Hafız Hanı (13.yy başı) ve Akbaş Hanı (?) gibi yapılarda görüldüğü üzere açık ve kapalı bölümü eş genişlikteki kervansaraylar daha çok Konya çevresinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁴ Bahsi geçen örneklerin 13. yy başlarında inşa edilmiş olmasından hareketle, Suvermez Kervansarayının en erken 12. yy sonları ile 13. yy başlarında inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Mescit, kaide ve tesviye edilmiş bir zemin olmaksızın doğrudan yerli kayanın üzerinde yükselen, eyvan tipindedir. Eyvan, Anadolu öncesi Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu¹⁵ ve

¹¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, İstanbul 2005, s. 223.

¹² Anonim, *Tarih-i Âl-i Selçuk, Anonim Selçuknâme*, (Çev. ve Not. H. İ. Gök-F. Coşguner), Ankara 2014, s.36; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. M. Öztürk), Ankara 2000, s.33.

¹³ Ali Baş, "Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009*, (Haz. K. Pektaş vd), İstanbul 2010, s.72.

¹⁴ Ali Baş, "Konya-Akşehir Kervan Yolunda Az Tanınan Bir Selçuklu Kervansarayı: Hacı Hafız Hanı", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 15-17 Ekim 2008*, (Ed. A.O. Uysal, vd.), İzmir 2010, s.35.

¹⁵ Metin Sözen, "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*, İstanbul 1968, s.168.

devamında Anadolu Selçuklu mimarisinde birçok yapı türünde çokça karşımıza çıkan vazgeçilmez unsurlardandır. Anadolu Selçuklu mimarisinde genelde medrese ve kervansaray gibi binalarda planın bir parçası olarak karşımıza çıkan eyvanlar, müstakil binalar içerisinde daha çok 13. yy başlarından itibaren gelişmeye başlayan ve eyvan tipi olarak adlandırılan¹⁶ türbelerde görülmektedir. Suvermez Mescidi gibi tek başına eyvan tipi mescit, Anadolu Selçuklu mimarisinde rastlanılan bir yapı türü değildir. Eyvanların mescit olarak kullanımı genellikle medreselerde görülmektedir.

Mescit duvarlarında kazımayla oluşturulmuş çok sayıda damga (tamga) bulunmaktadır. Bunlar içerisinde “Salur”, “Çebni” ve “Kayı” boylarını¹⁷ simgeleyen örnekler sayı bakımından ön plana çıkmaktadır. Damgalar, Anadolu Selçuklu döneminde farklı boyları temsil eden çeşitli örnekleriyle hemen hemen her yapı türünde görülebilmektedir. Bunların kullanımının Selçuklu sonrası, Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemlerinde de devam ettiği, ancak Osmanlı sanatının ilerleyen süreçlerinde görülmediği izlenmiştir.¹⁸

Mescidin mihrabı, formu ve süslemeleri açısından tamamen Anadolu Selçuklu özellikleri sergilemektedir. Mihrapta ters U formundaki silmelerden dıştakinde yer alan yarım sekizgenlerin geçmeler yapmasıyla meydana gelen geometrik örgü, Anadolu Selçuklu döneminde özellikle 12. yy sonu ve 13. yy başlarında sıkça tercih edilen kompozisyonlardandır. Benzer süslemelerin en güzel örnekleri 12. yy sonu ve 13. yy başlarına tarihlenen Alay Han kapalı bölüm taç kapısında yer almaktadır. Bunların yanı sıra mukarnaslı kavsaranın yelpaze dilimleri, form ve üslup açısından da Alay Han'ın kapalı bölüm taç kapısı kavsarasıyla benzerlik içerisinde.¹⁹ Benzerlik form ve üslup açısından ortaya konulmuş olup, Selçuklu yapılarında mukarnaslarda yelpaze dilimlerinin hemen her dönemde kullanıldığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Yine mihrapta içteki silmede görülen yarım altı kollu yıldız kompozisyonu Selçuklu dönemi süslemeleri içerisinde çokça karşılaşılan türlerdendir. Belirtilen özelliklerden dolayı mescit, bağımsız binalar arasında yer alan eyvan tipi türbelerle olan benzerliği ve mihrap süslemeleri bakımından 12. yy sonu ile 13. yy.ın ortalarına uzanan bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır.

Mescidin, hemen yanı başındaki kervansarayla ilişkili olup olmadığı, kervansarayın yıkık olması ve bölümlerinin toprak altında kalması sebebiyle bilinmemektedir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında, binanın dışında olan mescit örneklerinin sayısı hayli kısıtlıdır. Bu ise genelde kapalı bölümden oluşan hanlarda rastlanan bir durumdur. Konaklama birimleri tek sahından oluşan Şarapsa (1237-38) ve Derebucak Tol (13. yy ilk yarısı) gibi hanlarda mescitler, yapıların doğusuna bitişik olarak yapılmıştır. Her ne kadar bitişik olsalar da bunların kapıları hanın içine değil, doğrudan dışarıya açılmaktadır. Benzer plan özellikleri sergileyen bir başka örnek olan Ortapayam Han'ında ise mescit, hanın güneybatısında, yaklaşık 15 m uzaklıkta bağımsız bir bina şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²⁰ Bu haliyle, Suvermez Kervansarayı yakınında olduğu gibi handan bağımsız mescit örneğinin de var olduğu görülmektedir. Ancak bu durum kapalı ve açık bölümden oluşan kervansaraylar için çok geçerli değildir. İstisnai bir örnek olan Altunapa Han dışında, mescitler ya açık bölümde avlunun ortasında köşk mescit olarak ya da yine açık bölümde alt veya üst katta bir birim

¹⁶ Sözen, age, s.168, 208.

¹⁷ Damgalar hakkında bkz. Tuncer Gülensoy, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, İstanbul 1989, s.62-63.

¹⁸ Mustafa Kemal Şahin, “Tercan- Mama Hatun Külliyesi'ndeki Taşçı İşaretleri”, *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları*, (Ed. M. Denктаş- Y. Özbek), Kayseri 2001, s.516.

¹⁹ Şükrü Dursun, *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s.17-18.

²⁰ Osman Kunduracı, “Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-I”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C.2, Konya 2001, s.57.

olarak sunulmuştur. Altunapa Han'da ise açık bölümün doğusuna dıştan bitleştirilmiş, altta tonozlu bir mekanın üzerinde fevkani bir yapı olarak inşa edilmiştir.²¹ Yapının kuzeyde yer alan girişi hanın dışındadır. Bu örnek dışında, açık ve kapalı bölümden oluşan kervansaraylarda mescidi dış kısımda olan başka bir örneğe rastlanılmamıştır. Suvermez Kervansarayı içerisinde bir mescit olup olmadığı şu an için meçhuldür. Var olması ihtimaller dahilindedir. Ancak yakınındaki mescidin varlığı bu olasılığı düşük tutmaktadır. Konunun aydınlığa kavuşabilmesi için kervansarayda kazı yapılması gerekmektedir.

Yapıların bulunduğu bölgede herhangi bir su kaynağına rastlanmamıştır. Doğal su kaynağının olmaması nedeniyle, iki tepe arasında yer alan kısa vadinin hemen ucuna sarnıçlar yapılarak, su ihtiyacı yağmur ve kar sularının depolanmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Vadi ucunda suyun toplanma bölgesi olmasının yanı sıra oymaya elverişli doğal kayaların olması da sarnıçların yapımı için büyük önem arz etmektedir.

Sarnıçlarından kuzeydeki yıkık, güneydeki ise büyük ölçüde varlığını devam ettirmektedir. Her iki örnek yerli kayanın dikdörtgen hatlarda, düzgün olmayan planda oyulmasıyla meydana getirilen, zemin altı sarnıçları arasında yer almaktadır. Kaya oyma dışında 1 Numaralı Sarnıcın kuzeyinde muhtemelen daha geç dönemlerde yapılmış kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Sarnıçların hazneleri, zemin altında doğal kayanın kaba hatlarda oyulmasıyla oluşturulduğu için herhangi bir dönem üslubu göstermemektedir. Bunun yanı sıra, zemin altı kaya oyma olmalarının dışında, tipolojik açıdan da bir sınıflandırılmaya dâhil edilememiştir. Ancak 1 numaralı sarnıç, araştırmacılar tarafından 18-19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²² Bu tarihlendirmeye biraz tereddütle yaklaşmak gerekir. Çünkü suyu olmayan bölgede mescit ve kervansaraya su sağlamak için sarnıcın önce veya en azından yapılarla birlikte inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç olarak, Süksün yakınlarında dört farklı yapıdan oluşan yol üstü kuruluşları, Anadolu Selçuklu döneminde örneğine pek rastlanmayan birlikteliği yansıtırken, Avanos Sarı Han'dan sonraki Kayseri'ye uzanan kervan yolunun güzergâhı ve yol üzerindeki menzil noktasının bilinmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yapılar bilmediğimiz bir dönemde işlevini kaybetmiş ve kaderlerine terk edilmiştir. 23.07.2010 tarihinde yaptığımız ilk incelemelerde mescidin batı ve güney dış duvarının üst kısmında var olan düzgün kesme taşlardan bazılarının yedi yıl sonra aynı ay ve gündeki (23.07.2017) incelemelerimizde yok olduğu izlenmiştir. Bu nedenle yapıların bir an evvel restore edilerek, koruma altına alınması gerekmektedir.

²¹ Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, T.1, Berlin 1961, s.31; Ayşe Denknalbant, *Anadolu Selçuklu Kervansaray Mescitleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s.59; Remzi Duran, "Altunapa Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. H. Acun), Ankara 2007, s.81.

²² Özbek-Arslan, age, s.1064.

KAYNAKÇA

- ANONİM, *Tarih-i Âl-i Selçuk, Anonim Selçuknâme*, (Çev. ve Not. H. İ. Gök-F. Coşguner), Ankara 2014.
- BAŞ, Ali, “Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009*, (Haz. K. Pektaş vd), İstanbul 2010, s. 69-82.
- BAŞ, Ali, “Konya-Akşehir Kervan Yolunda Az Tanınan Bir Selçuklu Kervansarayı: Hacı Hafız Hanı”, *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 15-17 Ekim 2008*, (Ed. A.O. Uysal, vd.), İzmir 2010, s. 30-40.
- DENKNALBANT, Ayşe, *Anadolu Selçuklu Kervansaray Mescitleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.
- DURAN, Remzi, “Altunapa Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. H. Acun), Ankara 2007, s. 77-87.
- DURSUN, Şükrü, *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016.
- ERDMANN, Kurt, *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, T.1, Berlin 1961.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, İstanbul 1989.
- HILD, Friedrich - Marcell Restle, *Tabula Imperii Byzantini, Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia Und Lykandos)*, Wien 1981.
- HILD, Friedrich, *Tabula Imperii Byzantini, Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977.
- İBN BİBİ (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi), *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, (Çev. M. Öztürk), C.1, Ankara 1996.
- KERÎMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. M. Öztürk), Ankara 2000.
- KIEPERT, Richard, *Karte von Kleinasien*, Berlin 1908.
- KUNDURACI, Osman, “Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-I”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C.2, Konya 2001, s. 53-59.
- ÖZBEK, Yıldırım - Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, C.3, Kayseri 2008.
- SERDAROĞLU, Yusuf, “Dünden Bugüne Süksün Kasabası”, *I. Ulusal İncesu Sempozyumu*, C.2, Kayseri 2011, s. 483-510.
- SÖZEN, Metin, “Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler”, *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*, İstanbul 1968, s. 167-209.
- ŞAHİN, Mustafa Kemal, “Tercan- Mama Hatun Külliyesi'ndeki Taşçı İşaretleri”, *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları*, (Ed. M. Denктаş- Y. Özbek), Kayseri 2001, s. 509-536.

TUNCER, Orhan Cezmi, *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara 2007.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, İstanbul 2005.

HARİTA, ÇİZİM ve FOTOĞRAFLAR

Harita 1: Avanos-Kayseri kervan yolu ve yol üzerindeki kuruluşlar (Google Earth haritasına işlenerek)

Çizim 1: Suvermez Mescidi planı

Çizim 2: Mescit mihrabı

Çizim 3: Mihrap süslemeleri

Çizim 4: Mescit duvarlarındaki damga örnekleri

Fotoğraf 1: Kervan yolunun bir bölümünde tespit edilen nal ve mih parçaları

Fotoğraf 2: Suvermez Kervansarayı, Mescidi ve Sarnıçlarının yerleşim düzeni (Google Earth uydu fotoğrafına işlenerek)

Fotoğraf 3: Suvermez (Kuba) Dağı ve Yol Üstü Kuruluşlarının Olduğu Alan

Fotoğraf 4: Suvermez Kervansarayı ve Mescidi

Fotoğraf 5: Suvermez Kervansarayının yerleşim alanı

Fotoğraf 6: Kervansarayın yıkılmasıyla oluşan tümsek

Fotoğraf 7-8: Kervansarayın inşasında kullanılan harçlı moloz dolgu

Fotoğraf 9:Kervansaray duvarına ait temel kalıntısı

Fotoğraf 10-11:Kervansaraya ait düzgün kesme taşlar

Fotoğraf 12: Suvermez Mescidi ve 1 Nolu Sarnıç

Fotoğraf 13: Mescidin kuzey cephesi ve iç kısmı

Fotoğraf 14: Kayaya oyulmuş alt birimin girişi

Fotoğraf 15: Mescidin batı cephesi

Fotoğraf 16: Mescidin doğu cephesi

Fotoğraf 17: Mescidin güney cephesi

Fotoğraf 18: Mescit mihrabı

Fotoğraf 19: Mihrap süslemeleri

Fotoğraf 20: Mihrap kavsarası

Fotoğraf 21: Kavsaranın alttan görünüşü

Fotoğraf 22-23: Mescit duvarlarına kazınmış damgalar ve yazılar

Fotoğraf 24: Suvermez 1 Nolu Sarnıcın iç kısmı

Fotoğraf 25: Sarnıcın yıkılan bölümü

Fotoğraf 26: Sarnıcın kemer

Fotoğraf 27: Sarnıcın su çekme deliği

Fotoğraf 28-29: Yalaklar

Fotoğraf 30-31: Suvermez, 2 Nolu Sarnıç